

NEKA PITANJA U VEZI SA POJMOVIM I PREDMETOM VEŠTAČENJA U KRIVIČNOM POSTUPKU

Oblast veštačenja predstavlja veoma kompleksnu i složenu problematiku. Ova okolnost dovodi do toga da u ovoj oblasti ima dosta nerešenih pitanja i problema kako na zakonodavnom tako i na teoretskom planu, koja traže da budu blagovremeno rešavana. Ovo je potrebno zbog toga što iskaz veštaka kao rezultat veštačenja sve više dobija zavidno mesto među ostalim dokaznim sredstvima. Tako naprimer, već danas se ne može zamisliti rešavanje iole složenijeg krivičnog događaja bez primene ovog dokaznog sredstva.

Imajući u vidu praktičnu vrednost rezultata veštačenja i u vezi sa tim važnost pitanja koja treba razmotriti na teoretskom planu, izabrali smo pitanje preciznog određivanja pojma veštačenja kao jednog od osnovnih pojmova iz ove oblasti i pitanje predmeta veštačenja, koje je u uskoj vezi sa samim pojmom veštačenja. U teoretskoj obradi ovih pitanja najpre ćemo izložiti stavove i shvatanja teoretičara koji su se bavili ovom problematikom, a zatim ćemo dati kritički osvrt i svoje mišljenje.

I.

U teoriji krivičnog procesnog prava postoje različita shvatanja u vezi sa određivanjem osnovnih pojmova iz oblasti veštačenja, kao što je veštačenje, veštak, iskaz veštaka i sl. Različita shvatanja postoje kako u pogledu preciznog određivanja suštine navedenih pojmova, tako i u pogledu njihovog preciznog razgraničenja. Do ovih različitih shvatanja dolazi kao posledica postojanja nejasnosti i razlika koje postoje prilikom određivanja samog pojma dokaza i dokazivanja u krivičnom postupku. Naime, postoje teoretičari, naročito stariji, koji prave razliku između pojma dokaza u pravom i pojma dokaza u nepravom smislu. Dokaz u pravom smislu, po njima, predstavlja dokazni osnov, a dokaz u nepravom smislu jeste dokazno sredstvo ili izvor dokaza. Pod dokaznim osnovom ili, kraće rečeno, dokazom, podrazumeva se činjenica koja govori o istinitosti ili neistinitosti sporne činjenice.¹⁾ Za razliku od ovih teoretičara, postoje takvi teoretičari koji

1) Među ovim teoretičarima spadaju dr Nikola Ogorelica: Kazneno procesualno pravo, Zagreb, 1899 god.; dr Božidar Marković: Udžbenik krivičnog sudskog postupka kraljevine Jugoslavije, Beograd, 1933.; dr Tihomir Vasiljijević: Sistem krivičnog procesnog prava SFRJ, Beograd, 1971 god.; dr Dragoljub Dimitrijević: Krivično procesno pravo, Beograd, 1972 god. i dr. U ovako određenom pojmu dokaza u pravom smislu od strane ovih teoretičara, sporno je najpre pitanje da li je dokaz činjenica, jer o to-

pojam dokaza određuju jedinstveno, tj. ne prave razliku između pojma dokaza u pravom i nepravom smislu. Prema njima dokaz predstavlja izvor saznanja o činjenicama u krivičnom postupku.²⁾

Prema tome, postoje različita shvatanja i u pogledu određivanja pojmova veštačenja kao jednom od osnovnih pojmova iz ove oblasti. Naime, ima teoretičara koji smatraju da je veštačenje jedno posebno relativno samostalno dokazno sredstvo, odnosno izvor dokaza.³⁾ Takođe, postoji shvatanje teoretičara prema kojem je veštačenje jedna od krivičnoprocesnih radnji u postupku, putem koje se ostvaruje otkrivanje i utvrđivanje činjenica.⁴⁾ Zatim, postoji i takvo shvatanje prema kojem veštačenje predstavlja zakonom regulisani postupak u kome dolazi do aktivnosti veštaka radi davanja nalaza i mišljenja.⁵⁾ Najzad, postoji jedno shvatanje, karakteristično samo za naše krivično-procesno pravo, prema kojem termin veštačenje ima dvostruko značenje. Naime, prema ovom shvatanju, termin veštačenje se u našem pravničkom jeziku, pa i u tekstu Zakonika o krivičnom postupku, najčešće upotrebljava da se označi delatnost veštaka, koja se sastoji u pregledu predmeta veštačenja i davanja iskaza od strane veštaka. Međutim, ovaj termin se upotrebljava da se njime označi i radnja organa krivičnog postupka, tj. njegova čitava aktivnost u vezi sa dobijanjem iskaza veštaka.⁶⁾

Ako želimo da učinimo kritički osvrt na sva napred izložena različita shvatanja, onda moramo da počemo od suštine i osnovnih obeležja samog pojma veštačenja, kojom prilikom moramo imati u vidu i činjenicu da pojedini teoretičari jednom istom pojmu daju različit smisao. Polazeći od suštine pojma veštačenja, smatramo da je u osnovi neprihvatljivo prvo shvatanje pojma veštačenja, prema kojem je veštačenje dokazno sredstvo, odnosno izvor dokaza. Ovo shvatanje je neprihvatljivo zbog toga što se kao dokazno sredstvo može smatrati samo rezultat veštačenja, tj. nalaz i miš-

me postoje i drukčija mišljenja, a naročito stav da ta činjenica govori o istinitosti ili neistinitosti sporne činjenice. Smatramo da se može govoriti jedino o postojanju ili nepostojanju sporne činjenice, a ne o njenoj istinitosti ili neistinitosti, zbog toga što su činjenice kao takve objektivno date.

2) Ovo shvatanje zastupaju dr Vladimir Bayer: *Jugoslavensko krivično procesno pravo*, knjiga II, Zagreb, 1972. god.; dr Šiniša Tršva: *Građansko procesno pravo*, Zagreb, 1965. god. i drugi.

3) Na ovaj način određuje pojam veštačenja dr Dragoljub Dimitrijević, op. cit. str. 184. Petruhin I. L.: *Ekspertiza kak sredstvo dokazivanja v sovetском ugovnom processe*, Moskva, 1964. god. kao i autori *Pravnog leksikona*, II izdanje, Beograd, 1970. god. str. 1283.

4) Pristalica ovakvog shvatanja je Milan Pauković: *Vještačenje kod privrednih delikata*, Zagreb, 1961. god. 7.; i Karev D. S.: *Sovetskoj ugovdnij process*, Moskva, 1953. god. str. 92.

5) Strogović M. S.: *Krivični sudski postupak* (prevod sa ruskog) Beograd, 1948. god. str. 173; Belkin R. S. i dr.: *Kriminalistika*, Moskva, 1968. god. str. 434.

Sličan stav u pogledu određivanja pojma veštačenja ima i Pierre Bouzet, koji je izložio u udžbeniku kao koautor sa Jean Pinatelom: *Traite de droit penal et de criminologie*, tom II *procedure penal*, Paris, 1970. god. Tako na str. 1138 ovaj teoretičar daje sledeću definiciju veštačenja: »L'expertise est la procedure qui a pour but d'utiliser les connaissances d'un technicien, pour tirer au clair une question dont la solution demande une competence technique dont le juge est depourvu«.

6) Dr V. Bayer — udžbenik II, op. cit. str. 175. Slično definiše veštačenje i Du-lov A. V. u svom delu: *Voprosi teorii sudebnoj ekspertizi v sovetskom ugovnom processe*, Minsk, 1959. god. str. 7. Međutim, ovaj teoretičar ima u vidu samo delatnost veštaka, a ne i aktivnost organa krivičnog postupka povodom te delatnosti.

ljenje veštaka, a ne samo veštačenje. Konkretnije rečeno, veštanje se može shvatiti kao određena stručna delatnost veštaka, čiji se rezultat manifestuje kroz nalaz i mišljenja veštaka. Ostala teorijska shvatanja o pojmu veštačenja su u osnovi prihvatljiva, s tim što i kod ovih shvatanja postoje određene nedorečenosti i nedostaci. Tako naprimer, drugo shvatanje prema kojem je veštačenje jedna od krivičnoprocesnih radnji u krivičnom postupku, može biti prihvatljivo samo pod uslovom da se pojam radnje shvati u najširem smislu tj. da se obuhvati kako delatnost veštaka tako i aktivnost organa krivičnog postupka koja se ogleda u određivanju veštačenja, imenovanju veštaka, rukovođenju veštačenjem i kritičkoj oceni rezultata veštačenja. Isto tako, treće shvatanje pojma veštačenja je dosta usko, jer ima u vidu samo aktivnost veštaka tokom istraživanja predmeta veštačenja, a ne i nužnu aktivnost organa krivičnog postupka na planu do koje dolazi baš povodom veštačenja.

Prema tome, smatramo da je najpotrebnije i za nas najprihvatljivije shvatanje pojma veštačenja našeg poznatog procesnog teoretičara Bayera, koje je izložio u već citiranom delu. Naime, činjenica je da se prilikom određivanja pojma veštačenja u najširem smislu reči, mora poći u prvom redu od same delatnosti veštaka u krivičnom postupku. Ova delatnost veštaka može biti veoma različita, zavisno od predmeta istraživanja veštaka, koji takođe može biti veoma različit. Delatnost veštaka je ograničena i time što organ krivičnog postupka određuje pitanja na koja veštak treba da daje odgovore u svome mišljenju. Na ovaj način, prilikom određivanja pojma veštačenja ne može se prenebregnuti činjenica da povodom stručne delatnosti veštaka mora doći do određene aktivnosti organa krivičnog postupka. Do ove aktivnosti mora doći zbog toga što se delatnost veštaka odvija u krivičnom postupku i što se rezultat te delatnosti neposredno koristi za otkrivanje i utvrđivanje činjenica radi rasvetljavanja i rešenja krivičnog događaja. Konkretna aktivnost organa krivičnog postupka manifestuje se u određivanju i rukovođenju veštačenjem, imenovanju stručnog lica za veštaka i u utvrđivanju vrednosti rezultata veštačenja u odnosu na sporne činjenice koje se dokazuju.

Na osnovu dosada rečenog može se zaključiti da se pojam veštačenja može odrediti u užem i širem smislu. Pojam veštačenja posmatran u užem smislu obuhvata samo delatnost veštaka na otkrivanju i utvrđivanju činjenica u krivičnom postupku. Ova delatnost veštaka regulisana je kako pravnim, tako i etičkim pravilima veštačenja. Međutim, ovako određen pojam veštačenja nije potpun, zbog tog što se delatnost veštaka odvija u krivičnom postupku i pod rukovodstvom organa krivičnog postupka. Prema tome, nužno je da se veštačenje posmatra šire i da se na taj način odredi pojam. Pojam veštačenja u širem smislu obuhvata ne samo delatnost veštaka već i određenu zakonom regulisanu aktivnost organa krivičnog postupka, do koje nužno mora doći kako bi veštak mogao da pruži što bolje rezultate tokom svoga stručnog istraživanja. Međutim, aktivnost organa krivičnog postupka mora biti adekvatna samojoj delatnosti veštaka. Naime, organ krivičnog postupka ne sme da se previše angažuje i samim tim meša u sam proces naučnog i stručnog istraživanja od strane samog veštaka. S druge pak strane,

delatnost veštaka ne sme biti prepuštena sama sebi, tj. organ krivičnog postupka mora biti u toku celokupne delatnosti veštaka, kako bi mogao da mu pruži određenu pomoć, ako ista bude potrebna. Ovo će naročito biti slučaj prilikom samog određivanja predmeta veštačenja i postavljanja pitanja veštaku od strane organa krivičnog postupka. Na ovaj način, može se zaključiti da u postupku veštačenja mora doći do skladne delatnosti veštaka i aktivnosti organa krivičnog postupka i do njihove uske saradnje, kako bi se što bolje i potpunije ostvario krivičnoprocesni zadatak, tj. rasvetlio i rešio krivični događaj.

II.

U krivičnom postupku veštačenje se sprovodi radi utvrđivanja takvih činjenica (pravo relevantnih, činjenica indicija i pomoćnih činjenica⁷⁾) za čije je uspešno utvrđivanje nužna, odnosno potrebna primjena posebnog stručnog znanja ili umenja iz oblasti nauke, tehnike ili zanata. To znači da se putem primene posebnog stručnog znanja neke činjenice mogu, a neke moraju utvrđivati u krivičnom postupku. Prema tome, činjenice za čije je utvrđivanje potrebno odnosno nužno posebno stručno znanje ili umenje, čine predmet veštačenja. Činjenice koje čine predmet veštačenja odnose se u prvom redu na sam krivični događaj, tj. one doprinose rasvetljenju i rešenju konkretnog krivičnog događaja. Međutim, činjenice koje se utvrđuju putem veštačenja mogu se koristiti i za rešenja nekih drugih pitanja koja su u vezi sa krivičnim događajem, kao što je naprimer, pitanje obaveznog lečenja alkoholičara i narkomana, pitanje izricanja mere bezbednosti upućivanja u zavdo za čuvanje i lečenje duševno bolesnih lica i sl. Prema tome, predmet veštačenja nisu samo činjenice u pravom smislu reči, tj. one činjenice koje doprinose rasvetljenju i rešenju krivičnog događaja, već i takve činjenice koje doprinose donošenju nekih sudskih odluka u pogledu izricanja nekih mera bezbednosti od strane suda, koje mere su ipak u neposrednoj vezi sa krivičnim događajem. Na ovaj način dolazi sve više do toga da se širi delokrug rada veštaka u pogledu utvrđivanja spornih činjenica u krivičnom postupku.

U sovjetskoj krivičnoprocesnoj teoriji i zakonodavstvu postoji tendencija da se predmet veštačenja još više širi, tj. da se pored napred navedenih činjenica utvrđuju i takve činjenice koje doprinose otkrivanju uzroka i uslova koji su na bilo koji način doprineli i pogodovali nastajanju samog krivičnog događaja. U ovom pravcu organ krivičnog postupka zahteva od veštaka da u svom nalazu i mišljenju, pošto utvrdi takve činjenice, navede konkretne mere koje treba preduzeti radi otklanjanja postojećih uzroka i uslova, kako bi došlo do sprečavanja mogućnosti vršenja istih ili sličnih krivičnih dela od strane istih ili drugih lica.⁸⁾

Smatramo da ova tendencija širenja predmeta veštačenja i na utvrđivanje činjenica ovakve vrste može biti korisna i samim tim primenljiva i u našim prilikama. Naime, činjenica je da veštaci kao stručna lica koja sprovo-

7) Dr Vladimir Bayer, Udžbenik II, op. cit. str. 21

8) Vidi o tome opširnije Galkin V. M.: Predupreždenie prestuplenii i sudebnaja ekspertiza, Moskva, 1960 god.; Petruhin, op. cit. str. 101. i dr.

de veštačenje, mogu najbolje otkrivati i utvrđivati ove činjenice i time pružiti određenu pomoć nadležnim organima na planu preduzimanja određenih mera radi sprečavanja vršenja krivičnih dela. Na ovoj način, veštaci daju određeni doprinos preventivnoj borbi protiv kriminaliteta. Do ovoga može doći skoro kod svih vrsta veštačenja a naročito se mogu korisno iskoristiti rezultati kriminalističkih, tehničkih i knjigovodstvenih veštačenja.⁹⁾

U ovakvo uopšteno određenom predmetu veštačenja nalazi se više pitanja i problema, na koja se daju različiti odgovori i različito se rešavaju u teoriji i praksi. Tako naprimer, jedno od ovih pitanja odnosi se na preciznije određivanje predmeta veštačenja. Sa ovim pitanjem je u neposrednoj vezi pitanje razgraničenja nadležnosti između orgna krivičnog postupka i veštaka u pogledu utvrđivanja činjenica u krivičnom postupku. Najzad, može se postaviti i pitanje obaveznog i fakultativnog utvrđivanja činjenica putem veštačenja.

Kao što smo videli, predmet veštačenja jesu u prvom redu činjenice u pravom smislu reči, tj. one činjenice koje se odnose na sam krivični događaj, za čije je utvrđivanje potrebno posebno stručno znanje ili umenje. Kako su ove činjenice veoma raznovrsne, to i predmet istraživanja veštaka može biti različit. Naime, da bi veštak mogao da utvrdi pomenute činjenice on mora po pravilu da sprovede određeno istraživanje na konkretnim stvarima i drugom materijalu koji mu je dostavljen na veštačenje. Prema tome, treba razlikovati predmet veštačenja i predmeta istraživanja veštaka. Kao što smo videli, predmet veštačenja su one sporne činjenice za čije je utvrđivanje potrebno odnosno nužno posebno stručno znanje ili umenje. Predmet istraživanja veštaka jesu one stvari i drugi materijal, koji veštak ispituje i koji mu služi kao osnova a utvrđivanje spornih činjenica. Posmatrano analitički, kao predmet istraživanja veštaka u krivičnom postupku mogu se pojaviti stvari materijalne prirode, odnosno stvari oblikovane od strane čoveka, koje su poslužile kao sredstvo za izvršenje krivičnog dela, koje su bile objekt krivičnog dela i stvari na kojima se nalaze tragovi izvršenja krivičnog dela. Isto tako predmet istraživanja veštaka mogu biti živa bića, odnosno određena biološka i psihološka stanja kod lica, kao i sam leš čoveka. Sve ove stvari biće predmet istraživanja veštaka samo u slučaju ako je za opažanje činjenica na njima potrebno, odnosno nužno, posebno stručno znanje ili umenje. U protivnom ove stvari mogu biti predmet uviđaja, kojom prilikom opažanje činjenica u pravnom smislu vrši sam organ krivičnog postupka.¹⁰⁾ Ako su predmet istraživanja veštaka bila određena biološka i psihološka stanja kod čoveka, u tom slučaju utvrđuju se činjenice koje se odnose na subjektivnu stranu krivičnog događaja, tj. od kojih zavisi računljivost i krivična odgovornost učinioca krivičnog dela. Kao predmet istraživanja veštaka mogu se pojaviti i takvi činjenični podaci koji su sadržani u nekom drugom dokaznom sredstvu kao što je naprimer zapisnik o saslušanju svedoka, ispitivanju okrivljenog, odnosno u javnoj ili privatnoj ispravi. Ovaj materijal će biti predmet istraživanja veštaka samo u slučaju ako je za

9) Vidi naš rad pod naslovom: Doprinos veštaka preventivnoj borbi protiv kriminaliteta, Zbornik Pravnog fakulteta, 1970 god.

10) Dr Vladimir Bayer, udžbenik II, op.cit. str. 30.

utvrđivanje tačnosti navedenih podataka potrebno posebno stručno znanje ili umenje i ako mogu poslužiti kao osnov davanja nalaza i mišljenja od strane veštaka.

Ako su predmet istraživanja veštaka bile stvari u tom slučaju se po pravilu utvrđuju tzv. činjenice — indicije, jer se putem opažanja na stvarima veoma teško može doći do pravno — relevantnih činjenica, bez obzira da li je za to opažanje potrebno opšte znanje ili pak posebno stručno znanje. Isto tako, za utvrđivanje činjenica-indicija po pravilu je potrebno posebno stručno znanje, a ređe se iste mogu utvrđivati od strane organa krivičnog postupka na osnovu opšteg znanja. Naime, obično se kaže da su stvari i tragovi nemi svedoci odigranog krivičnog događaja i da su utvrđene činjenice-indicije objektivne i tačne. Međutim, baš zbog toga i vrlo često potrebno angažovati stručno lice koje poznaje njihov jezik, da bi ovi nemi svedoci kroz njih progovorili.¹¹⁾ Prema tome, od objektivnosti ovih lica zavisi i objektivnost i tačnost činjenica — indicija i njihov doprinos rasvetljenju i rešenju krivične stvari.

Pitanje utvrđivanja delokruga rada veštaka i razgraničenja nadležnosti između veštaka i organa krivičnog postupka je u neposrednoj vezi sa utvrđivanjem predmeta veštačenja. Tako naprimer, ako se precizno odredi predmet veštačenja u tom slučaju je sagledan i delokrug rada veštaka, a samim tim je izvršeno i razgraničenje nadležnosti između organa krivičnog postupka i veštaka. Imajući ovu okolnost u vidu, smatramo da je najsigurniji kriterijum za određivanje delokruga rada veštaka i njegove nadležnosti onaj prema kome veštak treba da utvrđuje činjenice i da rešava činjenična pitanja na osnovu svog stručnog znanja ili umenja, dok je rešavanje pravnih pitanja u isključivoj nadležnosti organa krivičnog postupka. Naime, polazi se od toga da je organ krivičnog postupka (sud) jedini nadležan za rešavanje pravnih pitanja, kako zbog pravne obrazovanosti lica koja rade u tom organu (što je naročito slučaj sa pozivnim sudijama), tako i zbog svoje društvene funkcije i činjenice da jedino sud odlučuje o krivičnom događaju i snosi punu odgovornost za svoju odluku.

Ovako određen predmet i delokrug veštačenja u krivičnom postupku u pogledu utvrđivanja činjenica, nije opšte i jedinstveno prihvaćen u krivičnoprocesnoj teoriji i sudskoj praksi. Do neslaganja naročito dolazi kada je reč o utvrđivanju činjenica putem veštačenja u oblasti medicine, tehnike i knjigovodstva. Naime, u navedenim oblastima činjenice i činjenična pitanja su takva da ih je dosta teško diferencirati od pravnih pitanja. Ovakvoj situaciji je donekle doprineo i zakonodavac, što je naročito slučaj kod nas gde su norme dosta nejasne i neprecizne. Isto tako prilikom normiranja ove problematike naš zakonodavac se uglavnom zadržao u tradicionalnim okvirima, ne vodeći računa o novim koncepcijama, tako da su navedene norme već zastarele i prevaziđene. Na ovaj način ove norme predstavljaju određenu kočnicu za proširenje delokruga rada veštaka.¹²⁾ Ova okol-

11) Robert Vouin et Jacques Leaute: Droit Penal et procédure penale, Paris, 1969 god. str. 247.

12) Dr Petar Kobe: Sprema beseda u delu dr Janeza Milčinskog »Medicinsko izvedenstvo«, Ljubljana, 1970 god. str. 9.

nost je takođe uticala na pojavu različitih stavova i shvatanja. Međutim, stavovi i shvatanja u vezi sa predmetom veštačenja i delokrugom rada veštaka mogu se u osnovi svesti na dva osnovna shvatanja.

Pristalice jednog shvatanja smatraju da predmet veštačenja mogu biti samo činjenice i činjenična pitanja, koja se odnose na činjenični sastav krivičnog događaja, dok rešavanje pravnih pitanja i utvrđivanje vrednosti činjenica koje su bile predmet veštačenja spada u isključivu nadležnost organa krivičnog postupka. Ovo se odnosi na sve činjenice koje se odnose na krivični događaj i koje su u vezi sa krivičnim događajem, pa i na činjenice iz oblasti medicine, tehnike i knjigovodstva.

S obzirom da se činjenice iz oblasti medicine mogu utvrđivati sudsko-medicinskim i sudsko-psihijatrijskim veštačenjem, to se postavlja pitanje utvrđivanja delokruga rada ovih veštaka i razgraničenja nadležnosti između veštaka ove vrste i organa krivičnog postupka. Polazeći od napred izloženog stava, pristalice navedenog shvatanja smatraju da su veštaci — sudski medicinari ovlašćeni da kod pregleda i obdukcije leša utvrde uzrok smrti, tj. da utvrde postojanje uzročne veze između spoljnih faktora koji us delovali na organizam, patoloških promena na organizmu koje su nastale kao rezultat delovanja spoljnih faktora i nastupanja smrti.¹³⁾ Sličan stav imaju ovi teoretičari i u pogledu veštačenja telesnih povreda. Naime, i u ovom slučaju veštak je nadležan da sa medicinskog stanovišta, imajući u vidu medicinske kriterijume utvrdi uzroke nastajanja telesne povrede, njenu prirodu i težinu. Prema tome, pristalice ovog shvatanja smatraju da u ovim slučajevima veštaci nisu dužni da daju svoje mišljenje u pogledu prirode i vrste smrti, pa ukoliko se radi o nasilnoj smrti, da li je u pitanju ubistvo, samoubistvo ili nesrećni slučaj. Isto tako, kod veštačenja telesnih povreda veštaci nisu ovlašćeni i dužni da određuju vrstu telesne povrede po pravnim kriterijima, tj. da utvrde da li se radi o lakoj, teškoj ili kvalifikovanoj povredi.

Mada je situacija komplikovanija kod utvrđivanja činjenica od strane veštaka psihijatra u pogledu određivanja delokruga rada veštaka, pristalice ovog shvatanja polaze od istog stanovišta. Naime, i kod ove vrste veštačenja smatra se da veštak treba da utvrdi samo prirodu i težinu duševne bolesti, odnosno postojanje drugih devijacija u psihi učinioca krivičnog dela. Prema tome, veštak nije dužan da daje mišljenje o tome kakav je uticaj imala određena duševna bolest na učinioca da shvati značij svoga dela i da upravlja svojim postupcima u momentu vršenja krivičnog dela. To su čisto pravna pitanja, koja spadaju u nadležnost organa krivičnog postupka.

Drugo shvatanje teoretičara u suštini je suprotno od napred izloženog shvatanja. Naime, pristalice ovog shvatanja, većinom teoretičari iz oblasti medicine i praktičari iz oblasti prava, nastoje da na neki način prošire delokrug rada veštaka u pogledu utvrđivanja činjenica iz oblasti medicine. Tako na primer, kod sudsko-medicinskog veštačenja oni smatraju

13) Petruhin I. L. op. cit. str. 118. Ovu koncepciju zastupaju i drugi sovjetski teoretičari iz oblasti prava kao naprimer, M. S. Strogovič, M. I. Avdeev, M. A. Celjcov, N. V. Celjcov, V. M. Nikiforov, A. I. Vinberg i dr.

Od naših teoretičara sličan stav imaju dr Petar Kobe: Spremna beseda, op. cit. str. 9, dr Vladimir Bayer, udžbenik II, op. cit. str. 175, i dr Janez Milčinski: Medicinsko izvedenstvo, 1970.

da je veštak ovlašćen i treba da utvrdi ne samo prirodu smrti, tj. da li se radi o prirodnoj ili nasilnoj smrti, već i da izvrši dalju klasifikaciju nasilne smrti, odnosno da li se radi o ubistvu, samoubistvu ili nesrećnom slučaju. Slična je situacija i u pogledu veštačenja telesnih povreda, kojom prilikom veštak takođe treba da izvrši klasifikaciju telesnih povreda po pravnim kriterijima. Najzad, kod veštačenja duševnog stanja okrivljenog, od veštaka psihijatra se traži da odgovori i na pitanje da li je okrivljeni u vreme izvršenja krivičnog dela mogao da shvati značaj svoga dela i da upravlja svojim postupcima, što znači, da li je okrivljeni bio uračunljiv, smanjeno uračunljiv ili neuračunljiv. Prilikom zauzimanja stava po ovom pitanju, navedeni teoretičari polaze od toga da su veštaci lica koja poseduju posebno stručno znanje na osnovu koga utvrđuju činjenice i rešavaju činjenična pitanja iz oblasti medicine, te da im je zbog toga mnogo lakše da rezultate veštačenja prevedu na jezik razumljiv za sudiju, tj. da izvrše klasifikaciju utvrđenih činjenica po pravnim kriterijima. Sem toga, ovi teoretičari imaju u vidu i činjenicu da je organ krivičnog postupka zatražio pomoć stručnog lica baš zbog toga što nije stručan za utvrđivanje ovih činjenica i da iz istih razloga nije u mogućnosti da bez pomoći veštaka pravilno upotrebi utvrđene činjenice.

Nešto drugačije se postavlja pitanje predmeta veštačenja i određivanje delokruga rada veštaka kod utvrđivanja činjenica iz oblasti tehnike i knjigovodstva. Naime, zakonodavac je prilikom inkriminisanja posebnih bića nekih krivičnih dela nužno morao da uzme u obzir neka tehnička pravila, standarde i normative. Ovo je naročito slučaj sa krivičnim delima iz oblasti saobraćaja, tehničke zaštite na radu, privrede i slično. U ovim slučajevima postavlja se pitanje da li veštak, prilikom utvrđivanja činjenica i rešavanja činjeničnih pitanja, može da uzme u obzir tehnička pravila, normative i standarde, koja su sadržana u ovim pravnim normama. Ovo pitanje je u vezi sa jednim opštim pitanjem, tj. da li predmet veštačenja mogu biti pravne norme. Kako se polazi od činjenice da su sudije, naročito pozvane, pravno obrazovana lica i da tumačenje i primena pravnih propisa spada u njihovu, isključivu nadležnost, to se smatra da pravne norme po pravilu ne mogu biti predmet veštačenja. Međutim, ostavlja se mogućnost da i pravne norme budu predmet veštačenja i to u slučaju kada iste sadrže tehnička pravila, standarde i normative. Naime, u ovim slučajevima dozvoljava se veštaku da istražuje sadržinu takvih normi kako bi što uspešnije utvrdio neke sporne činjenice, odnosno sačinio svoj nalaz i mišljenje o neposrednim uzrocima i uslovima nastajanja takvog krivičnog događaja. Ovo pitanje se identično rešava i u slučaju kada se radi o normama inostranog prava. Naime, i ovom prilikom se dozvoljava mogućnost da pravne norme budu predmet veštačenja. Do ovoga dolazi zbog toga što sudija nije u mogućnosti i nije dužan da poznaje sve zakonske propise stranih država, naročito ako iste sadrže tehnička pravila, standarde i normative.¹⁴⁾ Imajući u vidu ove okolnosti s pravom se smatra da je sudu potrebna stručna pomoć od strane stručnih lica, koja se u krivičnom postupku mogu pojaviti u svojstvu veštaka ili stručnjaka i u tumačenju i primeni nekih pravnih normi.

14) Dr Siniša Triva: Gradansko procesno pravo, Zagreb, 1965 god. str. 433.

Na osnovu napred iznetih konstatacija i dvaju izloženih shvatanja teoretičara u vezi sa predmetom veštačenja, delokrugom rada veštaka i razgraničenja nadležnosti između veštaka i organa krivičnog postupka na planu utvrđivanja činjenica u krivičnom postupku, može se zaključiti da ova pitanja još uvek nisu pricizno, kompleksno i jednoglasno rešena. Kao što smo već istakli, najbolji i najsigurniji kriterijum i polazna tačka za njihovo rešavanje sastoji se u tome da se putem veštačenja po pravilu mogu utvrđivati činjenice i rešavati činjenična pitanja, zbog toga što je u ovoj oblasti najviše potrebna stručna pomoć veštaka. Izuzetno, predmet veštačenja mogu biti i takve norme domaćeg ili stranog prava za čiju je pravilnu primenu i tumačenje potrebno posebno stručno znanje ili umenje. Što se tiče činjenica i činjeničnih pitanja iz oblasti medicine, tehnike i knjigovodstva, koja su usko povezana i isprepletana sa pravnim pitanjima, smatramo da je potrebno učiniti određene napore kako na zakonodavnom tako i na teoretskom planu da se izvrši njihovo preciznije razgraničenje. Samim tim bi došlo i do preciznijeg razgraničenja nadležnosti između organa krivičnog postupka i veštaka. Isto tako, za uspešnije otkrivanje i utvrđivanje činjenica iz ovih oblasti biće potrebna još uža saradnja veštaka i organa krivičnog postupka. Na ovaj način u osnovi prihvatamo shvatanje onih teoretičara prema kojima veštak treba da rešava samo činjenična pitanja, uz napred iznetu konstataciju u pogledu napred da se razgraniče činjenična i pravna pitanja.

U neposrednoj vezi sa predmetom veštačenja jeste i pitanje obaveznog i fakultativnog utvrđivanja činjenica putem veštačenja. Ovo pitanje je takođe sporno u teoriji krivičnog procesnog prava. Naime, sporno je da li organ krivičnog postupka mora neke činjenice u vezi sa krivičnim događajem da utvrđuje putem veštačenja, tj. primenom posebnog stručnog znanja ili umenja. Po ovom pitanju takođe postoje različita shvatanja. Ovome je doprineo i zakonodavac time što je imajući u vidu predmet veštačenja taksativno nabrojao neke slučajeve veštačenja. Tako naprimer, zakonodavac je posebno regulisao pregled i obdukciju leša, veštačenje telesnih povreda, veštačenje duševnog stanja okrivljenog, telesni pregled okrivljenog i drugih lica i veštačenje poslovnih knjiga.

Polazeći od ovog stava zakonodavca ima teoretičara koji smatraju da je isti obavezao organa krivičnog postupka da sporne činjenice iz ove oblasti mora utvrđivati u prvom redu putem veštačenja, tj. primenom posebnog stručnog znanja i umenja. Ovo je naročito slučaj sa činjenicama koje se odnose na uzrok smrti, na telesne povrede i na duševno stanje okrivljenog.¹⁵⁾ Drugo shvatanje teoretičara polazi od toga da je predmet veoma raznovrstan, da su činjenice koje se utvrđuju putem veštačenja veoma brojne, tako da se taksativno ne mogu nabrojati ni same oblasti. Polazeći od ove činjenice pristalice ovog shvatanja smatraju da se ovde

15) Ovakav stav ima dr Vladimir Bayer, udžbenik II, op. cit. str. 90, 91; dr Bogdan Zlatarić — dr. Mirjan Damaška: Rječnik krivičnog prava i postupka, Zagreb, 1966 god. str. 358 i dr Miladen Grubiša: Utvrđivanje uračunljivosti u krivičnom postupku, Odvjetnik, 1963, dr. 6, str. 152.

ne radi o obaveznom utvrđivanju činjenica putem veštačenja, već da je zakonodavac regulisao ove slučajeve kao najvažnije, odnosno kao slučajeve koji se najčešće pojavljuju u sudskoj praksi.¹⁶⁾

Pitanje pravne prirode slučajeva taksativno nabrojanih u Zakoniku o krivičnom postupku i stava organa krivičnog postupka u pogledu obaveznog ili fakultativnog utvrđivanja činjenica iz ove oblasti putem veštačenja, može se pravilno rešiti samo svestranim sagledavanjem suštine spornih činjenica o kojima je reč. Naime, i u rešavanju ovog pitanja polazna tačka treba da bude potreba odnosno nužnost utvrđivanja spornih činjenica u krivičnom postupku putem veštačenja. Ako se ima u vidu ova okolnost, onda je sasvim jasno da se u taksativno nabrojanim slučajevima veštačenja nalaze takve sporne činjenice koje se u prvom redu ili jedino mogu uspešno utvrditi primenom posebnog stručnog znanja ili umenja. Prema tome, logično je da se u ovakvoj situaciji nametne obaveza za organa krivičnog postupka da odredi veštačenje, kako bi se na osnovu stručnog i naučnog istraživanja utvrđivale sporne činjenice iz ove oblasti. U ovom smislu može se prihvatiti stav Bayera, koji smatra sasvim razumljivim stav zakonodavca da na savremenom stupnju razvoja nauke i tehnike obaveže organa krivičnog postupka u pogledu utvrđivanja nekih spornih činjenica. Naime, prema njemu »utvrđivanje odnosnih činjenica na drugi način, a ne naučnim veštačenjem, značilo bi, na današnjem stupnju razvitka krivičnog postupka i nauke, natražni diletantizam.«¹⁷⁾ Međutim, prihvatajući u osnovi stav ovih teoretičara u pogledu obaveznosti utvrđivanja nekih činjenica putem veštačenja, smatramo da će dalji razvoj nauke i tehnike uticati na sve veću brojnost ovakvih činjenica. Imajući u vidu ovu okolnost, zakonodavac bi trebalo da lege ferenda da predvidi samo opšte uslove i osnove obaveznog utvrđivanja pojedinih činjenica primenom posebnog stručnog znanja, a ne da takstativno nabroja slučajeve obaveznog veštačenja, jer ovakvim svojim normiranjem može da onemogući prodor novih naučnih i tehničkih dostignuća u krivični postupak. Ovo je potrebno zbog toga što je veoma teško nabrojati sve slučajeve obaveznog utvrđivanja činjenica putem veštačenja. Sem toga, brzi razvoj nauke i tehnike uticao bi na vrlo česte izmene i dopune zakonskih propisa.

Njsjad, kako smo videli, putem veštačenja se po pravilu utvrđuju činjenice u pravom smislu reči, odnosno one činjenice koje se odnose na sam krivični događaj. Međutim, delokrug rada veštaka se sve više širi, tako da predmet veštačenja postaju i činjenice čijim utvrđivanjem veštak pomaže organu krivičnog postupka u donošenju nekih odluka, koje su u vezi sa krivičnim događajem, kao što je naprimer odluka o izricanju mere bezbednosti upućivanja učinioca krivičnog dela u zavod za čuvanje i lečenje, odluka o obaveznom lečenju alkoholičara ili narkomana i sl. Kod utvrđivanja činjenica ove vrste takođe ima dosta nerešenih pitanja. Tako naprimer, ovim putem se delokrug rada veštaka mnogo povećava i samim time se još više komplikuje pitanje razgraničenja nadležnosti između veštaka i organa krivičnog postupka. Naime veštak utvrđujući ove činjenice, koje

16) Ovo shvatanje zastupaju dr Tihomir Vasiljević, udžbenik, op. cit. str. 340; dr Dragoljub Dimitrijević, udžbenik, op. cit. str. 184 i dr Branko Petrić: Priručnik za praktičnu primenu ZKP, Beograd, 1968, str. 206.

17) Dr V. Bayer, udžbenik I, 1969 god. str. 186.

u sebi sadrže dijagnostičke i prognostičke elemente, zadire u jednu novu sferu, koja je dosada bila u isključivoj nadležnosti organa krivičnog postupka. Konkretnije rešeno, veštak dolazi u situaciju da pruža pomoć organu krivičnog postupka u donošenju sudskih odluka i samim tim on doprinosi rešenju pravnih pitanja, što je naročito slučaj kod izricanja mera bezbednosti, kojom prilikom veštak daje mišljenje o potrebi izricanja ovih mera, o njihovom vremenskom trajanju i uspehu. Slična je situacija u pogledu utvrđivanja profila ličnosti maloletnika, kojom prilikom se od veštaka traži mišljenje koju bi od zakonom predviđenih vaspitnih mera trebalo primeniti u konkretnom slučaju. Smatramo da je ovakva stručna pomoć veštaka organu krivičnog postupka korisna, jer su oni sposobniji od sudija da rešavaju ova pitanja. Međutim, kako na teoretskom, tako i na zakonodavnom planu mora da se reše mnoga napred pomenuta pitanja i problemi. Naime, mora u prvom redu da se izmeni stav zakonodavca prema problematici veštačenja uopšte, a naročito u pogledu regulisanja predmeta veštačenja. Tako na primer, zakonodavac mora, imajući u vidu nagli razvoj nauke i tehnike, da na nov način reguliše predmet veštačenja, odnosno da omogući proširenje delokruga rada veštaka, kako bi se primenom posebnog stručnog znanja i umenja mogle utvrđivati i napred navedene činjenice. Potrebno je takođe da se i na terenskom planu ulože naponi u pravcu preciznog određivanja osnovnih i drugih pojmova iz oblasti veštačenja. Sve ovo bi uticalo da se kroz što užu saradnju veštaka i organa krivičnog postupka svestranije i objektivnije utvrđuju činjenice u krivičnom postupku.

Quelques questions en rapport avec la notion et l'objet de l'expertise dans la procédure pénale

R é s u m é

Dans ce travail l'auteur expose quelques questions en rapport avec la notion et l'objet de l'expertise dans la procédure pénale. En examinant les questions qui ont trait à la notion de l'expertise, il a exposé d'abord le contenu des notions des autres théoriciens il en fait la critique et expose son point de vue. En effet, l'auteur considère que la conception la plus précise de l'expertise est celle selon laquelle l'expertise spécifie en premier lieu l'activité de l'expert. Cependant, comme cette activité se développe dans la procédure pénale et que ses résultats contribuent à l'éclaircissement et du règlement du fait criminel, il est indispensable qu'on en vienne à une activité déterminée de l'organe de la procédure criminelle, qui se reflète dans la détermination de l'expertise, la nomination de l'expert et la détermination de la valeur de la constatation et l'opinion de l'expert.

L'auteur traite d'une manière plus complexe et plus large les questions qui se rapportent à l'objet même de l'expertise. Ainsi en premier lieu sont constatées les difficultés pour déterminer avec précision l'objet de l'expertise, ensuite est exposé l'objet le plus général de l'expertise. En effet, il considère que l'objet de l'expertise constituent les faits pour le décellement efficace desquels et pour leur constatation sont nécessaires c'est-à-dire indispensables les connaissances techni-

ques ou une habileté particulières. Les faits qui sont constatés par la voie de l'expertise se rapportent en règle général au fait criminel. Cependant, au cours de l'expertise on peut constater aussi de tels faits en vertu desquels le tribunal rend la décision déterminée, tel que le prononcé des mesures de sûreté de placement dans un établissement de garde et de traitement de l'auteur de l'infraction, décision relative au traitement obligatoire des alcooliques et des narcomanes etc. Toutes ces décisions du tribunal sont en rapport direct avec le fait criminel. On constate aussi la nécessité de déterminer les faits qui se rapportent aux causes et aux conditions qui ont contribué à l'exécution de l'infraction, de pouvoir prendre les mesures de sûreté qui empêcheront la répétition de telles infractions ou des infractions similaires dans l'avenir.

Vu qu'elles sont en relation directe avec l'objet de l'expertise, l'auteur a consacré une attention particulière aux questions de la délimitation de la compétence entre les organes de procédure pénale et les experts et à la sphère d'activité des experts. De même il a traité la question de la détermination obligatoire ou facultative des faits dans la procédure pénale et il s'est prononcé en faveur de la thèse selon laquelle l'organe de procédure pénale doit déterminer certains faits par la voie de l'expertise.